

ТУРКЕСТАНСЬКА ЧИ ЗАКАРПАТСЬКА?

ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ТРАДИЦІЙ 128-Ї МЕХАНІЗОВАНОЇ ДИВІЗІЇ

У радянській військовій історіографії зі зрозумілих для того часу причин існувало правило замовчувати історію походження військових частин Збройних Сил СРСР, корені якої сягають старої російської армії. Ці частини були сформовані протягом громадянської війни переважно з підрозділів старої російської армії, які продовжували своє існування і в 1917 р., у 1919-му. Частинам довелося пронести свої бойові знамена крізь вогонь громадянської та буремні роки другої світової воєн. Звичайно, що таких формувань, які б мали безперервні історичні корені ще з XIX і навіть XVIII ст. до наших днів, залишилося дуже мало.

Сучасна 128-ма гвардійська Туркестанська механізована дивізія, яка входить до складу Збройних Сил України, є одним із таких формувань і веде свою історію з часів існування старої російсь-

кої армії. Унікальність цієї дивізії в тому, що вона була єдиним з'єднанням Радянської Армії, яке могло б претендувати на наявність безперервних історичних традицій навіть не з XIX, а з XVIII ст. Свого часу її було сформовано з кадрів Туркестанських стрілецьких полків старої російської армії, що продовжували своє існування в Середній Азії, перебуваючи на службі різних місцевих урядів до 1919 р., а деякі — до 1920. Саме з цих частин і була сформована сучасна 128-ма дивізія. Радянська історія її заснування є фальсифікацією.

Експансія Російської імперії в Середній Азії вимагала формування нових військових частин, пристосованих до ведення бойових дій у складних кліматичних умовах. Це зумовлювало виникнення військових частин, здатних нести прикордонну, залогову та бойову службу.

Перші військові частини, які згодом стали Туркестанськими стрілецькими полками, були сформовані виключно для стримування азіатських народів на кордонах Російської імперії. Згідно з розпорядженням від 19 квітня 1769 р. було створено перші чотири Оренбурзькі батальйони і виведено на лінію в Середню Азію. Вони формувалися із залогових частин Казані, а тому отримали «казанське» старшинство з 1711 р. Згодом стало зрозуміло, що цих сил не вистачатиме для виконання такого завдання, як стримування кочових народів. У 1771 р. почалося формування нових прикордонних батальйонів, які поступово поповнювали Оренбурзьку лінію. Сформовані батальйони мали козацькі назви: Верхньо-Яїцький, Звіроголовський, Кизилівський, Кизлярський (останній був суто українським за складом). Поступово всі нові прикордонні формації ставали Оренбурзькими лінійними. Зокрема, з колишнього Верхньо-Яїцького батальйону в 1837 р. було сформовано 5-й Оренбурзький лінійний батальйон. Саме в цьому батальйоні, в 3-й роті, починав служити видатний український поет і художник Т.Г. Шевченко. З 1847 по 1857 рр. Шевченко був солдатом і в 1-му, і в 4-му Оренбурзьких батальйонах. Згодом історичні традиції цих батальйонів перебрали 2-й, 6-й та 7-й Туркестанські стрілецькі полки російської армії, з яких у 1919 р. були сформовані деякі частини 1-ї та 2-ї радянських Туркестанських стрілецьких дивізій. Через деякий час ці частини стали 2-им, 3-ім та 4-им Туркестанськими полками 1-ї Туркестанської (згодом — 83-ї гірськострілецької) дивізії Червоної Армії. Нині це 315-й, 398-й та 820-й полки 128-ї Закарпатської дивізії.

Ще навесні 1918 р. із решток Туркестанських стрілецьких полків почали формуватися нові військові частини. Згідно з наказом від 26 жовтня 1919 р. у Самарі та Оренбурзі почалося формування управлінь 1-ї Туркестанської та 2-ї Мусульманської радянських стрілецьких дивізій. Дивізії були малочисельними та небоєздатними, тому вирішено формувати їх безпосередньо на фронті з уже існуючих частин. Відповідно до наказу від 22 листопада 1919 р. було оголошено про створення нових 1-ї та 2-ї Туркестанських радянських дивізій, вже немусульманських. До складу 1-ї дивізії увійшли війська Закаспійського фронту, свого часу складені з решток Ашгабадської 5-ї Туркестанської дивізії та кадрів 5-го (Самарканд), 7-го (Чарджоу), 12-го (Самарканд) Туркес-

танських полків старої російської армії. 2-га Туркестанська радянська стрілецька дивізія була сформована на Ферганському фронті, де знаходилися кадри Ташкентської 1-ї Туркестанської дивізії, 7-го та 8-го Туркестанських полків старої російської армії. 20 грудня 1919 р. було створено 3-тю Туркестанську стрілецьку дивізію Червоної Армії. Всі три дивізії протягом травня — вересня 1921 р. були зведені в дві окремі Туркестанські стрілецькі бригади, які в липні 1922 р. знову розгорнуті в 1-шу Туркестанську стрілецьку дивізію, котра брала активну участь у боротьбі з бас-

мачами в 1923–1926 рр., за що й отримала Почесний Червоний Прапор ЦВК. Розвідувальна та окрема саперна роти туркестанців у 1923 р. були відзначені орденами Червоного Прапора Туркменії, а батальйон 2-го Туркестанського стрілецького полку — Червоним Прапором Хорезмської республіки.

Незабаром 1-ша Туркестанська дивізія дійшла до Киргизії, де її було реорганізовано в гірськострілецьку. Тут вона й зустріла початок війни 1941–1945 рр. За наказом радянського командування туркестанські стрільці в перші місяці війни взяли участь у роззброєнні ворожих СРСР перських частин на території Ірану. На охороні іранського кордону дивізія залишалася до жовтня 1942 р.

Восени 1942 р. розгорілася запекла боротьба на Таманському півострові. Туркестанську гірськострілецьку дивізію було кинуто в район магістралі «Краснодар — Туапсе», по якій німецькі війська намагалися прорватись у сторону

Баку, де 26 жовтня 1942 р. вона вступила в перший бій. Протягом 1943 р. туркестанські стрільці брали активну участь у боях з німцями на Таманському півострові. Особливо прославилася дивізія під час прориву так званої «Блакитної лінії» — системи укріплень німецьких військ. За ці бої дивізія була найменована 128-ю гвардійською. 28 грудня 1943 р. туркестанці форсували Керченську протоку й розпочали героїчну боротьбу за звільнення Кримського півострова, за що дивізію нагороджено орденом Червоного Прапора, а 327-й стрілецький полк здобув почесне найменування — Севастопольський. У вересні 1944 р. 128-му гірськострілецьку дивізію перекинуто до Галичини, де вона брала участь у боях у Карпатах. За ці бої 331-й гвардійський артилерійський полк дивізії отримав почесне найменування Карпатський, ще один стрілецький полк став Ужгородським. Свій бойовий шлях 128-ма гвардійська дивізія закінчила в Чехословаччині, в місті Оломоуц.

У травні 1946 р. дивізія здійснила прискорений марш і розташувалася в Закарпатській області, ввійшовши до складу Прикарпатського військового округу. Полки дивізії розташувались в Ужгороді, Мукачеві, Береговому, Сваляві та Перечині. У Збройних Силах України 128-ма дивізія також відзначилася. Її колишній командир генерал В. Гречанинов був першим комдивом, який зголосився в 1991 р. на підтримку української державності. Командування дивізії першим зрозуміло абсурдність радянських звичок приховувати історію, нумерацію, дислокацію тощо. Саме тому вона іменується не «Н-ською військовою частиною», а гордо несе ім'я 128-ї гвардійської механізованої і прагне зватися не Туркестанською, а Закарпатською.

128-ма дивізія є єдиним з'єднанням сучасних Збройних Сил України, яке має майже безперервні історичні корені з Туркестанськими полками старої російської армії. Тому є сенс у 128-й дивізії залишити традиції і туркестанських стрільців XIX ст., і часів другої світової війни.

327-й гвардійський Севастопольський двічі Червонопрапорний ордена Богдана Хмельницького механізований полк, дислокований в Ужгороді, міг би залишити почесне найменування Севастопольського. Цей полк з 1922 р. існує як 1-й Туркестанський стрілецький. Свого часу полк було створено в Ашгабаді з кадрів 17-го, 18-го, 19-го та 23-го Туркестанських полків 5-ї Туркестансь-

кої стрілецької дивізії старої російської армії. Це свідчить про те, що відлік часу існування цього полку починається від часу заснування полків 5-ї Туркестанської стрілецької дивізії. Тож перебрати історичні традиції XIX ст. для сучасного Севастопольського полку було б почесно. Тоді історичне минуле полку велося б не з 20-х років нашого століття, а, як і потрібно, — з 1801 р.

315-й гвардійський механізований полк (дислокований у Береговому) веде свою історію від 2-го Туркестанського стрілецького полку Червоної Армії, сформованого в Самарканді та Чарджоу з кадрів 5-го, 6-го та 12-го Туркестанських стрілецьких полків старої російської армії. Цей полк міг би мати найменування Берегівського. Сучасному 315-му полку 128-ї дивізії в Береговому, що веде свій родовід від 2-го Туркестанського стрілецького полку Червоної Армії, цілком можна передати історичні традиції 5-го та 12-го полків, а створено його в 1771 р.

398-й гвардійський танковий полк 128-ї дивізії (дислокований в Ужгороді) має історичні корені 3-го Туркестанського стрілецького полку Червоної Армії 1922 р. Цей полк у 1918–1919 рр. сформовано в Ташкенті з решток 1-ї Туркестанської стрілецької дивізії. За часів першої світової війни ця дивізія брала участь у боях на Південно-Західному фронті з німецькими та австро-угорськими військами. У цей час кулеметну команду 2-го Туркестанського стрілецького полку очолював ще один видатний український поет, а тоді поручик Євген Маланюк. Начальником штабу 1-ї Туркестанської стрілецької дивізії в 1917 р. був полковник Генерального штабу російської армії, генерал-хорунжий армії УНР Євген Мешківський, який трагічно загинув у бою з більшовиками під Чорним Островом у червні 1920 р. Сьогодні 398-й танковий полк міг би зватися Ужгородським, свою історію вести з 2-го Туркестанського стрілецького полку, тобто з 1771 р. Тоді б у його історії були такі видатні українські постаті, як Т. Шевченко, Є. Маланюк, Є. Мешківський.

820-й механізований полк, дислокований у Мукачеві, має історичні традиції 4-го Туркестанського стрілецького полку 1922 р., який свого часу створено з решток Скобелевської залоги — 7-го та 8-го Туркестанських стрілецьких полків. 7-й Туркестанський полк вів свою історію з 1711 р. Його сформовано з частин Казанської залоги як 4-й Оренбурзький лінійний батальйон, в якому також деякий час проходив службу Т. Шевченко. 8-й Туркестанський стрілецький полк було створено 31 серпня 1771 р. із козацтва як Звіроголовсь-

Генерал-хорунжий армії УНР Євген Мешківський

кий прикордонний залоговий батальйон. Відлік історії сучасного 820-го полку все ж таки треба вести від створення 8-го Туркестанського полку, тісно пов'язаного своїми коренями з козацтвом. Щодо служби Т. Шевченка, то

цей факт також треба відобразити в полковій історії. За часів першої світової війни 7-й та 8-й полки брали участь у боях з австро-угорськими військами в Україні, що їх деякою мірою поєднає з нашою державою. З 2-ю Туркестанською дивізією, до якої входили 7-й та 8-й полки, також частково пов'язана доля генерал-хорунжого армії УНР Є. Мешківського. Полк, на нашу думку, має називатися Мукачівським.

На сьогодні в Україні існує 17 з'єднань Сухопутних військ, які мають у своєму складі 68 механізованих і танкових полків. Мабуть, є сенс провести перенумерацію військових частин, перейменувати та повернути їм їхні історичні традиції. 128-ма дивізія, унікальна своєю історією та одна з найзаслуженіших у сучасних Збройних Силах України, гідна найменуватися Першою. Історії трьох полків цієї дивізії пов'язані з ім'ям Т. Г. Шевченка. Дивізія знаходиться на Закарпатті та вже давно неофіційно зветься Закарпатською. Чи не було б логічніше офіційно назвати цю дивізію 1-ю Закарпатською стрілецькою імені Т.Г. Шевченка.

Структура та історичні традиції цієї дивізії могли б виглядати так:

1-ша Закарпатська стрілецька дивізія імені Т.Г. Шевченка

1-й Севастопольський стрілецький полк час заснування — 17.08.1801 (327-й)

2-й Берегівський стрілецький полк час заснування — 31.08.1771 (315-й)

3-й Ужгородський імені Євгена Маланюка танковий полк час заснування — 31.08.1771 (398-й)

4-й Мукачівський імені Євгена Мешківського стрілецький полк (820-й) час заснування — 31.08.1771

Ярослав ТИНЧЕНКО

